

Přehled českých právnických osob

Obsah přednášky

- I. Veřejné rejstříky právnických osob – výraz statusového práva
- II. Utřídění českých právnických osob s tabulkou
- III. Struktura vědeckého popisu českých právnických osob

I. Veřejné rejstříky právnických osob – výraz statusového práva

Statusové právo lidí a právnických osob patří do základů soukromého práva. Běžně bývá upraveno občanskými zákoníky. V českém právním prostředí, které trpí pozůstatky jednak odlišných minulých pojetí, jednak roztržitostí, tomu tak zcela není. Obecná ustanovení občanského zákoníku sice pojednávají o statusu právnických osob, nicméně v řadě věcí platí přednostní zvláštní zákony včetně kupříkladu likvidace právnických osob s odkazem na obchodní zákoník, přičemž likvidační pravidla nejsou nijak příznačná pouze pro obchodní společnosti či družstva. Nápravu by měl přinést až nový občanský zákoník.

Obecné otázky právnických osob ponechávám pro tuto chvíli stranou. Čtenář se s nimi může obeznámit v běžně dostupné literatuře.¹

České právo je, pokud jde o právnické osoby, **zásadně** vystavěno na **inkorporačním principu**, vyjádřeném povinným zanesením v **zásadě** každé právnické osoby do patřičného veřejnoprávního a veřejnosti přístupného rejstříku. Platí to i pro právnické osoby zřízené zákonem, které se zásadně zanášejí do obchodního rejstříku, avšak jejich zápis nemá právní význam konstitutivní, nýbrž jen deklaratorní, resp. evidenční pro pořádek ve veřejných věcech. Záměrně říkám, že české právo je takto založeno „zásadně“, tzn. nikoli bezvýjimečně.

¹ Viz *Hurdík, J.*: Právnické osoby. Obecná právní charakteristika. Brno: Masarykova univerzita 2001. Právnické osoby a jejich typologie. Praha: C. H. Beck 2003. *Hurdík, J. - Katolický, J.*: K pojetí právnických osob. Brno: Masarykova univerzita 1992. K obecnému právnímu pojetí osoby v české literatuře viz *Hurdík, J.*: Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě. Brno: Masarykova univerzita 2004.

Pro naše účely se těmito výjimkami nezaobírám a věnuji se otázkám rejstříkovým, které souvisí se statusovým právem, upravujícím osobní stav právnických osob.²

Právě **veřejný pořádek** je společně s ochranou **dobré víry** třetích osob nutnou příčinou zanášení právnických osob do veřejných osobních rejstříků. Vyplývá to z toho, že právnická osoba ve skutečnosti žádnou osobou není, nýbrž je pouze **smyšlenkou**, právní fikcí, osoby. S nadsázkou řečeno, je jen účelovou „právní bublinou“ kolem lidí nebo majetku. Právnická osoba se pouze považuje za osobu. Nezbyvá pak nežli takovéto smyšlenky objektivně (smysly vnímatelně) a veřejně přístupně zachytit, mají-li mít právní subjektivitu a mají-li být svéprávné.

Rejstříkové soudy, které rozhodují o civilním statusu právnických osob v nesporném soudním řízení v soukromoprávních rejstříkových věcech, vedou celkem **čtyři** rejstříky právnických osob. Počet druhů právnických osob do nich zapisovaných je ovšem větší, protože do dvou z nich se zapisuje více druhů právnických osob. Kupříkladu příspěvkové organizace, které jsou svou právní povahou veřejnými (veřejnoprávními) ústavy, jsou zapisovány do obchodního rejstříku, který tak do značné míry působí jako „sběrný rejstřík“, a to i s ohledem na deklaratorní zápisy právnických osob zřízených zákonem, které jsou v něm rovněž obsaženy.

Jedná se o následující veřejné rejstříky (katastry, seznamy):

a) obchodní rejstřík

b) nadační rejstřík

c) rejstřík obecně prospěšných společností

d) rejstřík společenství vlastníků bytů nebo nebytových prostor,

jež jsou opatřeny veřejnými sbírkami listin.

Chybí však koncentrace rejstříkové agendy u rejstříkových soudů, neboť se setkáváme i s jinými rejstříkovými úřady nežli se soudy. Tato koncentrace by byla právně vhodná, protože se jedná o rozhodování o osobním stavu (statusových právech), byť osob právnických, což je agenda svou právní povahou spadající do soudní pravomoci.

² Jak již bylo vícekrát různými autory řečeno, legislativní i doktrinární výraz „právnická“ osoba je vadný, protože nejde o právníky, jako například u „právnické“ fakulty, nýbrž o právo, rozuměno o „právní“ osobu.

Jedná se o následující úřady mimosoudní, jež vedou statusovou agendu právnických osob:

a) Ministerstvo vnitra u spolků včetně vedlejších spolků a dále u **politických stran a politických hnutí**

b) Ministerstvo kultury u církví a náboženských společností včetně církevních právnických osob (sc. **vnitrocírkevních** právnických osob)

c) Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy u školských právnických osob

a dále, pokud jde o přenesenou působnost státní správy z České republiky na kraje nebo na obce, nutno zmínit:

d) krajské úřady krajů u zájmových sdružení právnických osob

e) obecní úřady obcí s rozšířenou působností u honebních společenstev.

Výše popsaný a dílem roztržštěný právní stav je pozůstatkem zejména dějinného vývoje veřejné správy politické, resp. policejní v českých zemích, který však nemá co do činění s právně pojmovými a právně systémovými záležitostmi osobního stavu právnických osob ani s privátní autonomií zakladatelů a právnických osob samých. Rozhodování o **civilních právech statusových** totiž svou právní povahou náleží do výhradní pravomoci soudů v nesporném civilním řízení, neboť jde o rozhodování o **soukromých právech osobních** (o věcech soukromoprávních). Veřejná správa politická, resp. policejní se k tomu jeví jako nevhodná, což je politicky neúnosné zvláště v soudobé občanské společnosti. Nic na tom nemění ani právo na soudní přezkum správních aktů. O osobním stavu člověka také rozhodují soudy ve věcech civilních. Není proto důvodu, aby u některých (sic!) právnických osob tomu snad mělo být jinak. Tato otázka by měla být řešena nejpozději novým českým občanským zákoníkem. V zásadě se jedná jen o delimitaci pracovních sil a rozpočtu z jednoho odvětví do druhého a o její upravení zákonnou formou. – Ovšem i o osobní a politickou ochotu se tím zabývat.

Pokud jde o možné nebezpečí, které by bylo spojeno se zákonem nedovolenými spolky, mám zato, že soud se s ním může vypořádat stejně tak jako správní úřad. Jestli o věci rozhoduje úředník správního úřadu nebo vyšší soudní úředník soudu vyjde nastejno. Dokázáním zakázanosti spolku by se musel zabývat každý z nich.

U spolků pak chybí veřejný rejstřík vůbec. Je tomu tak z důvodů absence zákonné úpravy a údajně i veřejných prostředků na její zavedení a provoz. Někdejší spolkový katastr,

převzatý Československem roku 1918 z rakouského práva, zanikl v 50. letech minulého století a dosud nebyl znovuzaveden. S opětovným zavedením veřejného spolkového rejstříku sice počítal spolkový zákon, jehož návrh však Poslanecká sněmovna v roce 2000 zamítla, ač z jiných důvodů. Vláda již tento zákon opětovně nenavrhl, ačkoli mohla a podle mého názoru i měla tak učinit po event. zapracování připomínek vzešlých ze sněmovního projednávání. Od té doby bezvýsledně uplynula další léta. Proto v těchto statusových věcech panuje **veřejný nepořádek**, způsobilý ohrozit kohokoli na jeho právech, za nějž nese politickou odpovědnost ministr vnitra.

Paradoxem je, že sice existují zvláštní **veřejné rejstříky honebních společenstev**, jako **zvláštních** druhů spolků, vedené v přenesené působnosti státní správy obecními úřady obcí s rozšířenou působností, neexistuje však spolkový rejstřík obecných spolků, kterých je nejvíce.

II. Utrídění českých právnických osob

Jako základní rozlišovací vědecké kritérium byla zvolena **právní povaha** právnických osob, tzn. **korporativní** nebo **fundativní**. Čili, zda se jedná o společenství osob, (*universitas personum*), ať již o společenství lidí nebo osob právnických či o obojí, anebo, zda jde o společenství majetku (*universitas bonorum*), který je účelově vyčleněn k samostatnému právnímu životu. Toto kritérium odpovídá standardní vědecké systematice právnických osob, jak je dlouhodobě ustálena v soustavě soukromého práva, pramenící v právu římském. Je souladné i s českým právním řádem; srv. § 18 odst. 2 písm. a) nebo b) obč. zák., který je však nepřesně a nadbytečně pojat, protože jednotky územní samosprávy [písm. c)] jsou „sdruženími fyzických osob“ a jiné subjekty, o kterých stanoví zákon, že jsou právnickou osobou [písm. d)], lze koneckonců podřadit pod některý z obou základních a tradičních právních typů bez jakéhokoli „domácího novátorství“. Zákon ovšem může prohlásit za právnickou osobu i něco, co nemusí nijak odpovídat oněm dvěma ustáleným druhům.

Jako podkritérium byla zvolena **právní forma** právnické osoby a částečně i její bližší právní povaha (viz obchodní společnosti osobní nebo kapitálové). Přihlédnuto bylo též k odlišnému znaku, jenž se týká pouze korporací a jímž je, zda se jedná o **svazky dobrovolné**, anebo **nucené**. Nucenost svazku vyplývá z právní povinnosti, mající podobu zákona; viz např. státní, krajské nebo obecní občanství, členství v akademické obci nebo v profesní komoře či jiný svazek v takové komoře aj.

Utřídění právnických osob podle shora popsaných kritérií se stručným komentářem k některým jednotlivým druhům je provedeno níže v následující tabulce:

Tabulka

A.	KORPORACE (společenství osob)
A.1	Korporace soukromoprávní
A.1.1	Korporace soukromoprávní civilní (dobrovolné svazky)
A.1.1.1	Spolky³ a vedlejší spolky⁴
A.1.1.2	Svazy spolků
A.1.1.3	Zvláštní sdružení ⁵
A.1.1.4	Zájmová sdružení právnických osob ⁶
A.1.1.5	Dobrovolné svazky obcí
A.1.1.6	Právnické osoby založená krajem a územním samosprávným celkem jiného státu
A.1.1.7	Organizace s mezinárodním prvkem⁷

³ Pojem *spolek* je použit jako střešové označení pro všechny soukromoprávní civilní korporace obecného zájmového typu, jak ostatně odpovídá nejen ustálenému právovědnému pojetí spolků, ale též právní tradici a právnímu vývoji na českém území včetně jeho názvosloví. Srv. též budoucí český občanský zákoník a v roce 2000 nepřijatý zákon o spolcích, který byl Poslaneckou sněmovnou ovšem odmítnut z jiných důvodů. Výraz „sdružení“, resp. „občanská sdružení“, který se v dnešním českém právním řádu vyskytuje, ponecháváme stranou, protože vyvolává nebezpečí záměny s jinými sdruženími; např. s dnešním sdružením založeným podle smlouvy o sdružení (§ 829 a násl. obč. zák.), inspirované někdejší československým hospodářským zákoníkem, které je sice osobní společností, avšak není právnickou osobou. Krom toho se v případě občanských sdružení zásadě jedná o právně názvoslovný novotvar, jemuž chybí právovědné opodstatnění. V právně teoretické rovině srv. *Telec, I.: Spolkové právo*. Praha: C. H. Beck 1998, *passim*.

Za spolky podle *zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů*, ve znění pozdějších předpisů, se považují též někdejší dobrovolné organizace vzniklé před 1. 5. 1990. Za tyto spolky se považují i tzv. staré spolky vzniklé před 1. 10. 1951, ovšem jen při splnění legálních podmínek (§ 19 odst. 2 cit. zák.). Jinak pro ně platí legální domněnka zániku dnem 31. 12. 1990.

⁴ O výrazu *vedlejší spolek* platí *mutatis mutandis* to, co bylo řečeno supra. Opisný výraz „organizační jednotka oprávněná jednat svým jménem“ je nevhodný přinejmenším již pro svou rozsáhlou popisnost.

⁵ Jedná se o zvláštní sdružení, vedle spolků podle spolkového práva, náboženských společností a útvarů obchodního práva, podle *vl. nř. č. 30/1939 Sb. I., o tvoření zvláštních sdružení, nepodléhajících platným předpisům o sdružování, a o dozoru na ně*, které bylo zrušeno ke dni 1. 5. 1990. Sdružení takto vzniklá však nebyla nuceně přeměněna ani zrušena. Není však znám případ dosavadní existence takového zvláštního sdružení.

⁶ Za zájmová sdružení právnických osob (§ 20f obč. zák.) se s účinností od 1. ledna 1992 považují též někdejší zájmová sdružení, zájmové organizace a společné zájmové organizace; viz § 875 odst. 1 obč. zák.

⁷ Organizace s mezinárodním prvkem uvádíme jen pro výčtovou úplnost. *Zák. č. 116/1985 Sb., o podmínkách činnosti organizací s mezinárodním prvkem v Československé socialistické republice*, ve znění zák. č. 157/1989 Sb., pozbyl ve většině ustanovení účinnosti dne 31. 12. 1992. Stalo se tak nepřímo v důsledku generální klauzule podle § 6 odst. 1 úst. zák. č. 23/1991 Sb., tzv. uvozoovacího zákona k Listině základních práv a svobod.

- A.1.1.7.1 Mezinárodní nevládní organizace⁸ sídlící v České republice
- A.1.1.7.2 Organizace cizích státních příslušníků a vedlejší spolky
- A.1.1.8 Zvláštní organizace pro zastoupení českých zájmů v mezinárodní nevládní organizaci⁹
- A.1.1.9 Církev nebo náboženské společnosti a korporativní církevní právnické osoby¹⁰
- A.1.1.10 Svazy církví a náboženských společností
- A.1.1.11 Odborové organizace nebo organizace zaměstnavatelů a vedlejší spolky
- A.1.1.12 Svazy odborových organizací nebo svazy organizací zaměstnavatelů
- A.1.1.13 Politické strany nebo politická hnutí
- A.1.1.14 Honební společenstva
- A.1.2 Korporace soukromoprávní civilní (nucené svazky)**
- A.1.2.1 Společenství vlastníků bytů nebo nebytových prostor
- A.1.3 Korporace soukromoprávní obchodní (dobrovolné svazky)**
- A.1.3.1 Družstva včetně malých družstev**
- A.1.3.1.1 Spořitelni nebo úvěrní družstva
- A.1.3.1.2 Bytová družstva
- A.1.3.2 **Obchodní společnosti**
- A.1.3.2.1 Obchodní společnosti osobní**
- A.1.3.2.1.1 Evropská hospodářská zájmová sdružení sídlící v České republice
- A.1.3.2.1.2 Veřejné obchodní společnosti
- A.1.3.3.2 Obchodní společnosti kapitálové**
- A.1.3.3.2.1 Evropské společnosti a holdingové evropské společnosti se zapsanými sídly v České republice
- A.1.3.3.2.2 Akciové společnosti
- A.1.3.3.2.3 Společnosti s ručením omezeným
- A.1.3.3.2.4 Komanditní společnosti

⁸ Výraz *mezinárodní nevládní organizace* vznikl vadným překladem do češtiny z jazyka anglického. Slovo *non-governmental* se zde překládá ve významu nikoli státní, popř. nestátní. Tak jako není „vládní organizace“, nýbrž státní organizace, není ani „nevládní organizace“, nýbrž *nikoli státní*, resp. *nestátní*. S vládou to zpravidla nemá nic do činění. Jedná se o poměrně častou překladatelskou chybu v odborných textech.

⁹ Supra.

¹⁰ Církevní právnickou osobou nutno rozumět *vnitrocírkevní* právnickou osobu (právně samostatný útvar uvnitř církve nebo náboženské společnosti), přičemž nemusí jít nutně o útvar *vnitrocírkevní* (srv. též náboženské společnosti a jejich právně samostatné vnitřní útvary). A to na rozdíl od školských právnických osob (správně školských ústavů), u nichž nejde o žádné vnitřní útvary škol, nýbrž o právnické osoby jediné (samé). Zřetelně na tom můžeme spatřit vědecky vadné pojmové základy některých Parlamentem přijatých vládních návrhů zákonů, které byly podle všeho ovlivněny atypickým pojmoslovným pojetím někdejšího československého socialistického práva a zejména pak jeho indoktrinací do právnického myšlení a vzdělání, která u některých lidí dosud trvá.

A.1.3.3.2.5 Sdružení jako právnické osoby ¹¹

A.2 Korporace veřejnoprávní

A.2.1 Korporace veřejnoprávní mezinárodní (dobrovolné svazky)
--

A.2.1.1 Spojené národy (např.)

A.2.2 Korporace veřejnoprávní územně samosprávné (nucené svazky)

A.2.2.1 Česká republika (např.)

A.2.2.2 Jihomoravský kraj (např.)

A.2.2.3 Brno (např.)

A.2.3a Korporace veřejnoprávní profesně samosprávné (dobrovolné svazky)
--

A.2.3a.1 Hospodářská komora České republiky

A.2.3a.2 Agrární komora České republiky

A.2.3b Korporace veřejnoprávní profesně samosprávné (nucené svazky)
--

A.2.3b.1 Česká advokátní komora (např.)

A.2.4 Korporace veřejnoprávní akademicko samosprávné (veřejné vysoké školy),¹² (nucené svazky)
--

A.2.4.1 Masarykova univerzita (např.)

B. FUNDACE (společenství majetku)
--

B.1 Fundace soukromoprávní

B.1.1 Fundace soukromoprávní nadační (soukromé fondy, matice)
--

B.1.1.1 Nadace

B.1.1.2 Nadační fondy

B.1.1.3 Církevní právnické osoby nadační
--

B.1.2 Fundace soukromoprávní ústavní (soukromé ústavy)

B.1.2.1 Obecně prospěšné společnosti

B.1.2.2 Školské právnické osoby

B.1.2.3 Církevní právnické osoby ústavní
--

¹¹ Sdružení jako právnická osoba podle § 636 zákona č. 101/1963 Sb., o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku (zákoníku mezinárodního obchodu), zrušeném k 1. 1. 1992, přičemž sdružení podle něj založená jako právnické osoby nebyla nuceně přeměněna ani zrušena. Ke dni 20. 12. 2004 však nalezen jediný zápis takového sdružení v obchodním rejstříku.

¹² Státní vysoké školy jsou organizačními složkami České republiky, soukromé vysoké školy mají právní formu dle vůle zakladatele. Z právního hlediska se i u nich jedná o nucené svazky; viz nucená příslušnost k akademické obci vysoké školy kteréhokoli typu.

B.2	Fundace veřejnoprávní
B.2.1	Fundace veřejnoprávní fondové (veřejné fondy)
B.2.1.1	Česká národní banka
B.2.1.2	Státní fondy
B.2.1.2.1	Státní fond kultury České republiky (např.)
B.2.1.3	Mimostátní veřejnoprávní fondy
B.2.1.3.1	Fond národního majetku České republiky
B.2.1.3.2	Pozemkový fond České republiky
B.2.1.3.3	Všeobecná zdravotní pojišťovna České republiky
B.2.1.3.4	Resortní, oborové, podnikové a další zdravotní pojišťovny
B.2.2	Fundace veřejnoprávní ústavní (veřejné ústavy)
B.2.2.1	Státní ústavy
B.2.2.1.1	Česká filharmonie
B.2.2.1.2	Národní galerie
B.2.2.1.3	Státní příspěvkové organizace
B.2.2.2	Mimostátní veřejnoprávní ústavy
B.2.2.2.1	Český rozhlas
B.2.2.2.2	Česká televize
B.2.2.2.3	Česká tisková kancelář
B.2.2.2.4	Krajské nebo obecní příspěvkové organizace
B.2.3	Fundace veřejnoprávní podnikové (veřejné podniky)
B.2.3.1	Státní organizace
B.2.3.1.1	České dráhy, a. s.
B.2.3.1.2	Správa železniční dopravní cesty, státní organizace
B.2.3.1.3	Státní podniky
B.2.3.2	Mimostátní veřejnoprávní veřejné podniky
B.2.3.2.1	Národní podniky ¹³

III. Struktura vědeckého popisu českých právnických osob

Strukturovaný vědecký, resp. právovědný popis českých právnických osob je základem jejich právnického poznání a zvláště pak jejich přehledného srovnání, a to i se

¹³ Viz Budějovický Budvar, národní podnik.

zahraničím, které může vyústit i v závěry legislativně politické; např. ke změně zákona. Použit by bylo lze kupříkladu následující opakovanou strukturu, která by měla být rozhojněna o výběr základní české právnické literatury vážící se k dané právní formě právnické osoby, jakož i o výběr podstatné české judikatury, popř. též zahraniční, pokud jde o právní komparaci.

Sledovány by takto měly být zejména následující **prvky**: právní forma právnické osoby, právní pramen její úpravy, její právní povaha, účel, název, založení, vznik, neplatnost, trvání, předmět činnosti, vnitřní poměry, organizační složky, přeměna, zrušení, zánik, likvidace, právní nástupce, nejvyšší orgán, statutární orgán, kontrolní orgán, řízení činnosti (obchodní vedení), struktura řídicích orgánů, účast zaměstnanců, ovládající osoba, hospodaření, použití zisku, podnikání a účast na podnikání, účetnictví, veřejné rejstříky, výroční zpráva, veřejnoprávní zvýhodnění, státní zásahy, soudní ochrana práv a nakonec pro srovnání i podobná právní forma v zahraničí, popř. varia.

Závěrem můžeme říci, že výzva pro právní vědu zůstává otevřená.